

Niko Ikić

STADLEROVA UPORNOST U PROMICANJU JEDINSTVA
Stadlerova skica jedinstva u povodu 100. obljetnice njegove smrti
*Stadler's outline of unity on the occasion of the 100th anniversary
of his death*

UDK: 27-722.51(497.6)Stadler, J.:271.2]27.675

Pregledni znanstveni rad
Review article

Primljeno: 1/2019.

125

Služba Božja 2119.

Sažetak

U povodu stote obljetnice Stadlerove smrti (†1918.) autor se osvrće na ekumenski odnos prema pravoslavcima prvoga vrhbosanskog nadbiskupa. Autor uočava u njegovu vremenu mnoge vjetrove u prsa a ne u leđa, mnoge procese protivne radu, a ne u prilog njemu oko jedinstva Crkve, posebno u složenim crkvenim, nacionalnim i kulturnim prilikama u Bosni pri kraju 19. i početkom 20. stoljeća. Autor zapaža i ukazuje na veliku Stadlerovu upornost oko promicanja jedinstva Crkve i dokazuje njegova dva prilično različita pristupa istom pitanju. Prvi je tradicionalni skolastičko tridentski pristup do svoga imenovanja vrhbosanskim nadbiskupom i apostolskim promicateljem rada oko jedinstva Crkve, te drugi poslije svoga dolaska u Bosnu na zasadama ćirilometodske baštine. Povezano s drugim pristupom neki su Stadleru imputirali nijekanje vlastitoga crkvenog i nacionalnog identiteta, što autor pak argumentirano opovrgava.

Ključne riječi: Stadler; ekumenske poteškoće s kraja 19. st.; Stadlerova ekumenska upornost; časopis Balkan; Stadlerova skica jedinstva;

UVODNO – BOSNA U KOJU STADLER KROČI

U siječnju godine Gospodnje 1882. profesor fundamentalne teologije na KBF-u Zagrebu Josip Stadler dolazi u Bosnu, njemu obećanu zemlju i kao novoimenovani nadbiskup preuzima upra-

vu obnovljene Vrhbosanske nadbiskupije, njemu suđene a tek rođene zaručnice. Došao je u zemlju koju nije najbolje poznao iako je rođen blizu te zemlje. Bio je to za njega tada drugi svijet u odnosu na onaj u kome se do tada kretao.

To drukčije u Bosni opisivao je Ivo Andrić. Za njega je Bosna mukla zemlja u kojoj se u zraku osjeća studena patnja bez riječi i vidljiva razloga, u kojoj je svijet podmukao i zao, kod koga se nikad ne zna što misli i što osjeća, kod koga ostanak može značiti odlazak i obratno, kod koga *da* nije pravo *da*, niti *ne* ono potpuno *ne*. U toj zemlji narod je podijeljen na vjere, pun praznovjerja, zaostao, ali istodobno pun duhovnih bogatstava, čudnih običaja, bogat međusobnim svađama i podvalama i to je jedino što zna i umije. Andrić je dalje primjećivao da u Bosni živi tvrda škola Istoka puna iznenađenja, bez prave mjere, stalnog suda i trajne vrijednosti u ljudskim odnosima, za koju je isticao da je zemlja mržnje, a u zemlji mržnje najviše mrže one koji odbijaju mrziti. Andrić je konstatirao da je Bosna zaražena paralizom volje, orijentalnim otrovom, da se u njoj osjećaju posljedice osmanskog vladanja kao npr. nepovjerenje, lijenost mišljenja, strah od novina, rada i svakog pokreta. Andrić je nadalje uočio da je podvojenost posebno negativna karakteristika Bosne, da u Bosni četiri vjere žive na malom prostoru, a svaka je isključiva i odvojena od drugih. Pri tome je primjećivao da svaka ima svoje središte izvan zemlje: Rim, Moskva, Carigrad, Jeruzalem, da svaka misli da joj može biti bolje samo ako je drugoj lošije, da je svaka od nesnošljivosti načinila najveću vrlinu, te da očekuje spasenje odnekud izvana, a svaka iz protivnog pravca. Kad Turci odu iz Bosne, ostaje lijenost, nesnošljivost, duh nasilja i kult sile, a kršćani će ratovati između, predviđao je Andrić.¹

Bez obzira na moguće različite interpretacije ovakve analize mora se priznati da je rijetko tko toliko duboko prodro u ćud bosanske duše, posebno međuljudskih i međuvjerskih odnosa kao Ivo Andrić. On je upravo analizirao i opisao ono vrijeme u Bosni neposredno prije Stadlerova dolaska u nju i predvidio ono vrijeme poslije odlaska Turaka, koje je Stadler osobno doživio. U tu i takvu Bosnu, zemlju muklu, zaraženu paralizom volje i tvrdom školom orijentalnog otrova u kojoj je narod podijeljen na

---

¹ Usp. ANDRIĆ Ivo, *Travnička kronika*, (Sarajevo: Svjetlost – Zagreb: Mladost, 1977.), 102; 147; 176; 234; 236; 296–297; 396; 416; 436 i sl. Posebno mržnju u Bosni Andrić opisuje na više mjesta, usp.: „Pismo iz 1920.“, *Deca*, (Sarajevo: Svjetlost – Zagreb: Mladost, 1977.), str. 182.

vjere, a podložan svađama i mržnji, u kojoj je razdor i razdijeljenost važnija od jedinstva i sloge, eto u tu i takvu zemlju Bosnu došao je Stadler sijati ljubav i mir, jedinstvo i slogu.

1. STRUJANJA PROTIVNA JEDINSTVU

Stadlerovo vrijeme, u prostoru u koji je došao, nije bilo pogodan okvir i plodno tlo za bilo kakvu inicijativu oko promicanja jedinstva Crkava. Što više prilike iznutra i izvana, društvene i crkvene bile su vjetar u prsa a ne vjetar u leđa, više su bile ozbiljna kočnica, nego li ikakva pomoćnica. U vrijeme snažnih liberalnih protucrkvenih strujanja s kraja 19. i početkom 20. st., kada su tzv. slobodni zidari pod krinkom zaštite ljudskih prava i sloboda ili pod plaštem uspostave građanske države silno udarali na kršćanske istine, vrijednosti i strukturu Crkve, bilo je teško pokretati bilo kakve inicijative za sjedinjenje Crkava. Uz mnogostruka protuvjerska liberalna strujanja također i sazrijevanje nacionalne svijesti na ovim područjima u ono vrijeme nije išlo u prilog ideji jedinstva u nacionalno i vjersko miješanoj sredini, jer su protivnici u jedinstvu Crkava gledali ugrozu ili gubljenje nacionalnog identiteta koje se tada kovalo kao vruće željezo. To pak ne znači da nacionalno sazrijevanje nije imalo svoje druge pozitivne učinke. Uz to ni unutarcrkvene prilike i procesi nisu bili skloni ideji jedinstva Crkve. U tom smislu dobro se podsjetiti da su neki dogmu Prvoga vatikanskog sabora o primatu rimskog prvosvećenika i njegovoj nezabludivosti doživjeli i tretirali kao kraj ideje pomirenja Crkava. Činilo se da su na ovom prostoru sve niti među Crkvama prekinute i da je ideja jedinstva kršćana i Crkava konačno i za svagda pokopana. Svuda po svijetu pa i kod nas poslije Prvoga vatikanskog koncila počelo je još veće zaoštavanje i onako ekstremnih stavova o pitanju sjedinjenja.

Dokaz tomu neka posluži primjer iz naše okoline. Krajem 19. st. pojavilo se jedno očito tendenciozno i pamfletno izdanje nekadašnjeg talijanskog isusovca Luigija (Luca) De Sanctisa.² Djelo je s talijanskog na srpski preveo srpsko-pravoslavni svećenik Ljubomir Vlačić pod nazivom: *Papa nije nasljednik svetoga Petra*. To izdanje prvi je put izašlo u Beogradu 1896. god. uz veliku potporu beogradskog arhiepiskopa i mitropolita sve Srbi-

² Naslov je djela: *Il Papa non e successore di san Pietro*, ⁴1887. Ne navodi se mjesto izdanja.

je Mihajla Jovanovića (1826. – 1898), *najproslavljenijeg jerarha Srpske Crkve i prvog rodoljuba srpskog*, kako stoji u predgovoru. Prevoditelj uz djelo objavljuje svoj dugi komentar od 7. do 23. stranice pod naslovom *Mjesto predgovora*. Predgovor je potpisan u Paćenama kod Knina.³ Iz pamfletnog sadržaja knjige izdvajamo da je za De Sanctisa Papa lažljivac koji druge uvodi u laž, lupež koji se uvukao u tor. Kad bi netko htio vjerovati u Papu kao Petrova nasljednika, morao bi prije pogaziti povijest i zdrav razum, zaključivao je De Sanctis.⁴

Na temelju već navedenog može se s pravom zaključiti da je raditi na jedinstvu s tako ocrtanim Papom tada u najmanju ruku bilo nerazborito ako ne i suludo. Pamfletni spis očito dokazuje da je tada nekomu bilo doista stalo da se na ovom prostoru kršćanske duše hrane takvom otrovnom hranom o primatu što je bio ujedno i otrov za jedinstvo. Cilj je takvoj aktivnost rušiti postojeće crkveno jedinstvo i slogu, a ni u kojem slučaju raditi na novom promicanju jedinstva Crkve. Ozračje je bilo potpuno suprotno istinskoj Stadlerovoj želji i namjeri oko promicanja jedinstva Crkve. To su na ovim prostorima svjedočile tadašnje političke prilike i prosvjetiteljska strujanja, jednostrano buđenje nacionalne svijesti i kulturnog identiteta, kao i nutarnje crkvene prilike uključujući suprotstavljenost onoga katoličkog i pravoslavnog iz svakog vida.

---

³ U tom uvodu Ljubomir Vlačić iznosi teze da Petar nije nikada bio u Rimu, da su njegovu stolicu pronašli tek 1666. god., da nikada nije dobio prvenstvo i sl. Vlačić se čudi da rimski izmislitelji papinske nepogrešivosti i nasljedstva nisu bili malo domišljatiji. Navodeći englesku spisateljicu Sydney Lady Morgan (1783. – 1843.), kao objavlvenu i dokazanu istinu, iznosi detalj kako su Francuzi za okupacije Rima na izmišljenoj Papinoj stolici našli natpis: *'Alah je Bog, Muhamed je njegov prorok'*, što je dokaz da stolica nije nikada pripadala Petru, nego Sulejmanu.

⁴ Usp. Luigi DE SANCTIS, *Papa nije nasljednik svetoga Petra*, (Beograd: 1896.), predgovor Ljubomir VLAČIĆ, 21–22; 89–92. Isto je djelo objavila tiskara Dozet, (Sarajevo: 1932.). Iako su se ekumenski odnosi bitno poboljšali, ima i danas onih koji na sličan način šire antiekumenski duh na ovim područjima. Među takve bi se moglo ubrojiti: Momir VASILJEVIĆ – Zoran MILOŠEVIĆ, *Rim ne miruje. O starim i novim pokušajima Rimokatoličke crkve da potčini pravoslavne*, (Šabac: Beli anđeo, 2003.). U navedenom izdanju neki su tekstovi reprint s kraja 19. stoljeća. Protojerej Vasiljević, jedan od urednika, pita: „Kuda ideš, Gospode? – Idem u Rim da ponovo stradam“, 197. Prema tom izvoru, koji preuzima podatke Milorada Pupovca, navodno je u Hrvatskoj tijekom Domovinskog rata „porimokatoličeno“ 11 000 „srpske dece“, str. 108.

2. STADLEROVA UPORNOST PROMICANJA JEDINSTVA USPRKOS SVEMU

Za jedinstvo Crkve Stadler je pokazao veliki interes još kao profesor u Zagrebu kada je na hrvatski preveo djelo Petra Balana *Katolička Crkva i Slaveni u Bugarskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini*, Zagreb, 1881. Sržne teme i pitanja povezani s jedinstvom Crkve, poput prave vjere i Kristove Crkve (jedna, sveta, katolička i apostolska), a posebno pitanje Petrovske službe u njoj, Stadler je obradio u svojoj *Theologia fundamentalis*, koju je izdao u Zagrebu 1880.⁵ Taj dokazani interes za promicateljstvo oko jedinstva Crkve vjerojatno je bio odlučujući faktor njegova imenovanja vrhbosanskim nadbiskupom kada su se u Stadleru osobni interes i crkvena služba spojile u jednoj zadaći, a svakako je bio glavni čimbenik njegova imenovanja 12. listopada 1894. god. apostolskim komisarom za sjedinjenje Crkava. U pismu imenovanja *Quae doctrinae* papa Leon XIII. (1810. – 1903.) povjerio mu je zadaću da radi na polju pomirenja Crkava *u tim narodima – in istis gentibus*. Papa ga je poticao da brine da se s ljubavlju piše o spornim pitanjima dviju Crkava izbjegavajući svaku polemiku. Cilj i okvir njegova djelovanja kao komisara temelji se na apostolskom pismu *Praeclara gratulationis* iz 1894. U obrazloženju potrebe takvog promicanja *Apostolski list Leona XIII. svim vladarom i narodom* prvo donosi zahvalu svima koji poštuju katedru sv. Petra a istodobno žali za tolikim razdorom ljudskoga roda, koji hodi *daleko od nas na stranputici*. S posebnom ljubavlju Papa se obraća kršćanskom istoku izričući nadu da nije daleko onaj trenutak da se istočne Crkve *povrate onamo otkuda su odlutale*. Na tom putu najveći je kamen spoticanja papinski primat. Papa ohrabruje istočnjake da se ne straše za svoja prava, povlastice, obred i tradiciju. Na put sjedinjenja Papu nukaju i liberalni protuvjerski napadi, kao i uzburkano socijalno i političko pitanje, pa bi se ujedinjena Crkva lakše s njima borila.⁶

⁵ Prema Vukšiću tada je čvrsto stajao na tadašnjim ekleziološkim postavkama da je samo Rimski Crkva prava Kristova Crkva a da pravoslavne Crkve nisu samo „šizmatične“ nego i „heretične“ posebno iz pogleda na *Filioque, purgatorium i infalibilitas*. Usp. TOMO VUKŠIĆ, *Međuodnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini. Povijesno-teološki prikaz*, (Mostar: 1994.), str. 218.

⁶ Prijevod apostolskog pisma *Praeclara gratulationis* Stadler objavljuje 15. srpnja 1894., u: *Vrhbosna* 14 (1894.), str. 209–215. Nekoliko primjeraka uz popratno pismo šalje pravoslavnim episkopima u BiH. U pismu im obrazlaže bitna načela sjedinjenja: potreba u Duhu i ljubavi, izbjegavanje poistovjećivanja vjere i nacije, zadržavanje obreda, susretanje katoličkih i pravoslavni teologa s ciljem prepoznavanja kakvu je Crkvu Isus želio. Pravoslavni su episkopi to pismo potpuno

Stadler je bio potpuno svjestan političkih implikacija svoga imenovanja za papinskog povjerenika za sjedinjenje Crkava. O svojim planovima na ovom području prvo je upoznao zagrebačkog nadbiskupa Posilovića u pismu od 13. veljače 1895. u pet točaka. Prema Stadleru nema plodnog rada oko jedinstva Crkve sve dok se katolički svećenici ne upoznaju s istočnim obredom, liturgijom i kalendarom i u svemu otkriju zajedničku baštinu. U tom smislu planirao je u katoličke bogoslovije uvesti kompendij pravoslavne liturgike koji bi napisao Nikolas Nilles, profesor katoličke liturgike u Innsbrucku. U drugoj točki svoga plana Stadler je Posiloviću predstavio ideju pokretanja časopisa *Balkan, jedinstvu i bratskoj slogi* koji bi bio namijenjen svećenicima i svjetovnim osobama. Pristup u obrađivanju tema ne bi bio napadački i prepirući, nego prijateljski, usmjeren primarno na istočnu liturgiku, istočno pravo, a imao bi i prosvjetnu rubriku. U svojoj trećoj točki Stadler je molio Posilovića da se u Zagrebu osnuje neki ekumenski odbor sastavljen od triju svećenika. Takve odbore kanio je osnivati i po drugim biskupijskim središtima Hrvatske a oni bi održavali koordinaciju s onim odborom u Sarajevu. Kao četvrtu točku Stadler je iznio želju da Rimokatolička Crkva bolje postupa prema sjedinjenim istočnim katolicima, te također da katolici istočnog obreda Križevačke eparhije pokazuju više ljubavi prema istočnim pravoslavnim kršćanima, jer je očekivao da će to biti veći poticaj sjedinjenju s pravoslavnom Crkvom. U petoj točki Stadler je isticao važnost molitve za ekumensku zadaću.⁷

U Stadlerovo vrijeme oživljena je povijesna ćirilometodska baština Crkve iz 9. st. koju se teološki prilagođavalo ovom vremenu, na temelju koje se unosio neki povjetarac oduševljenja među malobrojne zagovaratelje jedinstva Crkve. S tim u svezi neki vjetar u leđa dolazio je iz Rima i to ne od bilo koga, nego od pape Leon XIII., koji je ćirilometodsku baštinu shvaćao kao mogući put sjedinjenja Istočnih Slavena s Rimom, pa je svetu braću proglasio zaštitnicima istočne Europe. Ovakva podrška i sve što je

---

ignorirali i nikada nisu na njega odgovorili. Ipak je Stadler prijevod svoga pisma episkopima poslao je 23. rujna 1894. u Rim. Usp. Tomo VUKŠIĆ, *Međuodnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini*, str. 177–179. Isto donosi Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Vrhbosanska nadbiskupija, 2001.), str. 263.

⁷ Usp. Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, str. 274–275. Članovi sarajevskog odbora, prema Markoviću, bili su kanonici Andrija Jagatić, Antun Bonaventura Jeglič i isusovac Franjo Ksaver Hammerl. Usp. Ivan MARKOVIĆ, *Slaveni i pape*, sv. I., (Zagreb: 1903.), str. XXXV.

dolazilo iz Rima Stadleru je puno značilo. Kao posebnu prekretnicu u vrednovanju načela po kojima se postiže jedinstvo valja spomenuti okružnicu Leona XIII. *Orientalium dignitas Ecclesiarum*, 30. studenog 1894. u kojoj se u 13 točaka osuđuje latinizacija kršćanskog Istoka, a potkrepljuje vlast patrijarha.⁸

U ovakvom duhu s novim krilima Stadler se već 1885. koristio tisućljetnicom smrti sv. Metoda i napisao relativno malu poslanicu svojim svećenicima u kojoj je svetu braću gledao u abrahamovskoj prizmi. U nekoj usporednoj formi pisao je kako sveta braća, poput Abrahama rodozačetnika Židova, napustiše svoju zemlju i pođoše u nepoznato s istim pouzdanjem u Boga i umnožiše veliki narod. Njihovu ulogu gledao je također u slici dvojice učenika na putu u Emaus (Lk 24,13–36) kojima se otvaraju oči dok im je tumačio pisma. Važno mu je naglasiti da su sveta istočna braća tumačila pisma slavenskim narodima slavenskim jezikom i otvarala im oči za Krista.⁹ O svetoj braći pisao je također u svome programskom uvodu u časopisu *Balkan*. Ovdje ih je Stadler uklapao u svoju koncepciju rada za promicanje jedinstva Crkve. Isticao je da su oni svjesno došli s Istoka na Zapad s idejom sjedinjenja da slavenske narode izobrazbom prislone na Carigrad a vjerom na Rim. Stadler je na tom njihovom poslu uočavao sve njihove poteškoće, a pohvaljivao njihovu ideju i njihovo svesrdno zalaganje usprkos tolikim problemima. Njemu je bilo poznato da su oni, prije svega, preveli Sv. pismo i liturgijske knjige na slavenske jezike. Njihova zasluga bila je da su prepoznali važnost liturgijske povlastice koju su izborili u Rimu da mogu slaviti liturgiju na slavenskom jeziku. Sveta Stolica to je odobrila, jer je znala da čudna raznolikost karakterizira Kristovu zaručnicu. Dakle, Rim je dopustio različitost koja se ne protivi jedinstvu, jer Crkva obuhvaća sve narode i sve kul-

⁸ Usp. Webside (pristupljeno 22. 10. 2018.): http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/it/apost_letters/documents/hf_l-xiii_apl_18941130_orientalium-dignitas.html – Usp.: također *Balkan – jedinstvu i bratskoj slogi*, (*Balkan*) 1 (1896.), br. 2, str. 32–55.

⁹ Usp. Josip STADLER, „O svetoj braći Ćirilu i Metodu“, *Pod barjakom Srca Isusova. Pastoralne poslanice svećenstvu i puku*, ur. Pavo Jurišić, (Sarajevo: 2001.), str. 111–114. Zanimljivo je da Stadler svetu braću nikako ne spominje u djelu *Theologia fundamentalis* a u poslanici ne povezuje svetu braću izravno s radom oko jedinstva Crkve. Kad je pisao poslanicu već je bio imenovani promicatelj jedinstva Crkve. Očito da još nije imao razrađenu koncepciju djelovanja na polju jedinstva Crkve. U svome programskom uvodu u *Balkanu* u točki sedam obrađuje ih i ugrađuje u svoj plan rada oko promicanja jedinstva Crkve. Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 13.

ture. U njoj ima mjesta za različite liturgije koje karakteriziraju pojedine Crkve, a rimska je Crkva majka i učiteljica svih Crkava, isticao je Stadler.¹⁰

Sasvim je logično da je Stadler usred takvih prilika smatrao da je pokretanje nekog časopisa prvi korak koji treba načiniti u promicateljskom radu oko jedinstva Crkve. Na temelju dosad rečenoga koncepcija djelovanja na početku se rada zorno uočavala. Na početku trebalo je pridobiti ljude koji će je provoditi. Pri tome se nije ograničavao samo na vlastite nadbiskupijske snage, s jedne strane, jer su bile teološki potanke. a s druge, jer je želio uzdići časopis na najvišu moguću razinu i odmah uključiti sve najbolje snage s hrvatskoga govornog područja u rad oko promicanja jedinstva. Tako je u lipnju 1895. uredništvo budućeg časopisa ponudio fra Ivanu Markoviću (1839. – 1910.) iz Sinja, vrlo uglednom teologu kojeg je Leon XIII. proglasio doktorom svetog bogoslužja i koji je pisao o odnosu Slavena i papinstva. U svome odgovoru 17. lipnja iste godine Marković je odbio ponuđeno uredništvo iz nekoliko razloga. Prvo, bio je uvjeren da će *Balkan* čitati samo katolički svećenici i po koji pravoslavni teolog koji nije protivan sjedinjenju. Dakle, prema njegovu mišljenju, časopis nema perspektivu i neće ispuniti svoju svrhu. Dodatni razlog odbijanja Marković je nalazio u Stadlerovu traženju da se ne piše polemički, a on misli da je nemoguće o razlikama i spornim pitanjima pisati samo pomirljivo. Tako npr. on ne bi mogao pravoslavnu Crkvu nazvati *pravoslavna*, jer bi to značilo nepriznavanje Katoličke Crkve kao prave. Otvoreno je prosuđivao da je Stadlerovo ime Srbima mrsko pa da je sve što od njega potječe njima sumnjivo.¹¹ Stadler je lako shvatio da Marković ne prihvaća suradnju i poslije određenog vremena urednikom je imenovan, vjerojatno početkom jeseni 1895., Aleksandar Bresztyenszky (1843. – 1904.), koji je radi snažnoga političkog djelovanja oko ujedinjenja hrvatske oporbe bio prije vremena umirovljeni profesor prava u Zagrebu a koji je predavao i na Pravoslavnoj akademiji, čime je zadovoljio bitne Stadlerove kriterije.¹² Za taj časopis

---

¹⁰ Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str.13–14.

¹¹ Usp. T. VUKŠIĆ, *Međuodnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini*, str. 184–185.

¹² Iz prvog broja časopisa *Balkan* razvidno je da se pojavljuju dvije forme imena (osobe) istog prezimena. Prvi je Aleksandar Bresztyenszky kao izdavač a drugi je Š. (Šantor) Bresztyenszky kao glavni urednik. Riječ je, zapravo, o istoj osobi s dvama imenima.

Stadler je pripremao svoje svećenike i odobrio da se troškovi časopisa upišu na župni račun, kako bi se u njima probudila želja i ljubav za jedinstvom Crkve.

U sličnim okolnostima koje su doživjeli sveta braća prvi vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler pokrenuo je 1896. god. časopis „Balkan“, svakako potaknut temeljnim mislima o jedinstvu Crkve pape Leona XIII., koji je enciklikom *Grande munus* od 30. rujna 1880. poticao takva nastojanja proglašivši blagdan svete braće Ćirila i Metoda i poduprijevši njihov primjer. Isti smjer papa Leon XIII. nastavio je u već spominjanome apostolskom pismu *Praeclara gratulationis* od 20. lipnja 1894. u kome je Papa pozivao pravoslavne na sjedinjenje. Uz velike Stadlerove napore prvi broj časopisa *Balkan* izašao je krajem svibnja 1896. Bio je to težak porod na carski rez. Stadlerov časopis želio je biti „najskromniji dionik i suradnik“ u uzvišenom radu oko jedinstva Crkve na temelju vjere u Boga i ljudske sloge. Pokretači časopisa bili su svjesni da su daleko od cilja. Rad oko jedinstva Crkve trebalo je ipak jednom početi i to tamo gdje su najmanje prepreke s ciljem da se još bolje zbližimo i upoznamo razjašnjavajući one razlike koje nas dijele, ističući da treba poštovati i braniti narodne osobitosti. Pokretači časopisa molili su i očekivali i s druge strane suradnju kroz objektivno pisane doprinose u duhu bratske sloge i ljubavi u Kristu.¹³

Pouzdanost se zna da je Josip Stadler glavni idejni pokretač, duhovni otac, organizator i financijer ovoga časopisa. Stoga je na mjestu da se pisano javio u prvome programskom broju sa svojih deset točaka. Njegov tekst nije običan članak. On nema tematskog naslova. Počinje njegovim imenom i isticanjem njegove službe: *Josif, nadbiskup vrhbosanski i Apostolski komisar*. „Komisar“ ovdje znači papinski opunomoćenik ili povjerenik u odnosima s pravoslavcima na ovom prostoru.¹⁴ Te njegove dvije službe

¹³ Usp. Š. BRESZTYENSZKY, „Zadaća Balkana“, *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 7–8. Časopis je izdao uz sudjelovanje mnogih prijatelja sjedinjenja Crkava dr. Aleksandar Bresztyenszky.

¹⁴ Imenovanje je bilo 12. listopada 1894. godine. Prvu vijest u široj javnosti o imenovanju Stadlera povjerenikom donio je *Pester Lloyd* s naznakom da je Stadler postao papinski legat za sjedinjenje Crkava za slavenske pokrajine Balkana. Ovo je izazvalo protest srpske vlade u Beogradu, o čemu je izvještavao *Agramer Tagblatt* u kolovozu 1895. Iz dokumenta imenovanja ostalo je vrlo sporno na koje područje su se odnosile njegove kompetencije? Prema drugim tumačenjima kao npr. Nilles, njegove su kompetencije obuhvaćale i pravoslavna područja u Austro-Ugarskoj Monarhiji, što je izazvalo i nerazumijevanje katoličke hijerarhije u tim područjima. Očito da zadaća povjerenika nije baš bila precizno formulirana.

daju snagu njegovu pozivu na jedinstvo koje ističe u svome obrazloženju časopisa. Stadler bez okolišanja navodi komu je poziv namijenjen: *Srbima, braći od nas vjerom rastavljenom*. Dosljedno takvoj formi odmah se izražava *bratski pozdrav*. Ovakav tekst ima karakter i formu službenoga crkvenog dokumenta po uzoru na visoku npr. koncilsku razinu, papinske poslanice ili službene proglase i pozive. Stadler je po istome modelu i u istoj formi pisao sve svoje poslanice svojim svećenicima i vjernicima.¹⁵

Stadler se ovdje predstavio i vlastitom rukom potpisao kao „Josif“ 8. *dekembra 1895*. Teško je sa sigurnošću odgonetnuti iz kojih razloga. Za jedne, to je trebao biti znak dobre volje i mogućeg ekumenskog približavanja. Za druge je to znak popuštanja i odricanja od vlastitog nacionalnoga, kulturnog pa i vjerskog identiteta za ljubav ekumenizma.¹⁶ Možda je istina negdje u sredini. U želji dati dobar znak nije izabrao najsretniji način promjenom imena. Zapravo, on nije promijenio ime, nego samo formu svoga imena. To se pak nikako ne smije tumačiti gaženjem vlastitog identiteta. S tim valja povezati bitnu poruku i još bitniju pretpostavku da se nacionalni identitet u ekumenskom planu ne mora stavljati u prvi plan. Iz ovog vida njegova promjena forme vlastitog imena dobiva novo svjetlo iskrenog približavanja.

Svoj program Stadler je upravio izravno Srbima, čime se odmah koncentrirao na ovo naše zajedničko područje. U svojoj prvoj točki polazio je od onoga što nas izvanjski spaja s rastavljenom braćom a to je isti jezik i ista slavenska krv i zaključivao je u skladu s tadašnjim uobičajenim stavom, da su za vjerski raskol među Slavenima krivi drugi. Zajedno s papom Leonom XIII. konstatirao je da su se braća odijelila od nas a zajedno s Papom Stadler također želi im pružiti ruku pomirnicu uz obeća-

---

Mogla se odnositi na cijeli prostor Balkana, također na područja Austro-Ugarske Monarhije gdje je bilo pravoslavnih ili samo na područje BiH. Na kraju je u svibnju 1895. molio i poslije dugog čekanja 11. ožujka 1896. dobio objašnjenje iz Rima da se njegove kompetencije odnose samo na područje njegove Nadbiskupije. Usp. T. VUKŠIĆ, *Međuodnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini*, str. 181–184. Također je sigurno da Stadler nije prvi na toj dužnosti, budući da spominje svoga prethodnika i žali da taj čovjek nije tolika ugleda, učenosti i svetosti da bi mogao svojim imenom privući pravoslavnu braću. Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 10.

¹⁵ Usp. sabrane poslanice: *Pod barjakom Srca Isusova*.

¹⁶ Pravoslavni su to ime okarakterizirali kao *zlonamjernu nakaradu* a cijeli časopis kao *novi ugarak bačen među braću*, ‘*atentat na mir i budućnost Srpskoga naroda i svih Balkanaca*’ a časopis nazivali *organ za razdor i bratsku neslogu*. Usp. Ivan MARKOVIĆ, *Slaveni i pape*, I. izd., (Zagreb, 1903.), XXXIV. Autor ovdje navodi *Srpski glas* od 16./28. svibnja 1896.

nje da će imati sve svoje privilegije a posebno staroslavenski jezik u liturgiji. Zajedno s Papom molio je pravoslavne da izraze svoje uvjete za sjedinjenje, a da se vjera ne mijenja.¹⁷

I prije početka izlaženja časopisa *Balkan* Stadler je osjetio gorčinu ekumenskog djelovanja, posebno kroz napade na njegovu osobu, kroz miješanje politike u vjerska pitanja, kroz miješanje vjere i nacionalnosti i sl. U tom smislu on je u časopisu poučavao da vjersko sjedinjenje Crkava ne znači gubljenje nacionalnog ili vjerskog identiteta.¹⁸ Jasno je pozivao da se snage ujedine u istraživanju spornih teoloških točaka i onoga što nas može zbližiti, a ne da se rasipaju u traženju onoga što da se drugoj strani predbacuje. Istraživanje treba pomoći boljem upoznavanju drugih u onome što oni jesu, kao npr. u obredima, a to za njega znači gradnju putova zajedništva. Stadler je konstatirao da usprkos životnoj i kulturnoj blizini da se premalo poznajemo i razumijemo. Da bi se pružila i prihvatila ruka pomirnice, trebaju obadvije strane napraviti um i urediti srce,¹⁹ isključivo na temelju evanđelja.²⁰

Za svoj program crkvenog sjedinjenja među Slavenima Stadler je, poput Strossmayera, uzimao za uzor već spominjane slavenske apostole sv. Ćirila i Metoda, koji su spajali Slavene svojom naobrazbom s Carigradom a vjerom s Rimom. Za Stadlera Crkva je univerzalna koja obuhvaća sve narode, puke i jezike. Ona također obuhvaća božanski i ljudski element. Ono nesavršeno u Crkvi od ljudi je, a ono sveto od Boga. Rimska je Crkva za njega nedvojbeno *majka i učiteljica svih crkava*.²¹

Prema ovome programskom pozivu Stadler je prave protivnike i neprijatelje crkvenog sjedinjenja gledao i izvana i iznutra,

¹⁷ Usp. cijelu prvu točku njegova poziva, *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 9–10. Stadler se nadao da će pridobiti nekoga stalnog suradnika s pravoslavne strane, *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 15.

¹⁸ Usp. *Balkan* 1 (1896.) 1., 10–11. U točki 5 Stadler je isto isticao. Za različite obrede je pisao je da su *neki sjaj i čudovito veličanstvo Hristove crkve*. Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 13.

¹⁹ Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 11–12. U točki 8. poziva na promjenu srca, ako se hoćemo sporazumjeti. Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 15.

²⁰ Usp. točku četiri u: *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 12. U 8. točki isticao je da je vjera jedna kao što je i jedan Bog, a različita je samo zabludom ljudi. Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 15.

²¹ Usp. točku 6., u: *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 13–14; 16. Glavni urednik časopisa *Balkan* Š. Bresztyenszky smatra da je Isus svojim riječima zajamčio svojoj Crkvi univerzalnost kroz sliku jednog stada, jednog pastira i jedne ovčarnice. Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 4. „O svetoj braći Ćirilu i Metodu“ napisao je Stadler 1885. god. poslanicu u kojoj ih uspoređuje s Abrahamom, koji u vjeri napušta svoj zavičaj, da bi se žrtvovali za vjeru, *Pod barjakom Srca Isusova*, str. 111.

i na jednoj i na drugoj strani. Za njega su oni iznutra veća opasnost. S katoličke strane oni pokušavaju pre naglašavanjem razlika temeljiti svoje protivno ekumensko djelovanje argumentacijom kao npr. da je rimska Crkva kozmopolitska a da je Srpska pravoslavna Crkva narodna. Prema takvoj interpretaciji ekumensko je djelovanje neutemeljeno i nespojivo, a za Stadlera je ono i besmisleno. Isticao je da u Kristovoj Crkvi ima mjesta za sve narode. S druge strane, opominje da su pravoslavni Srbi Kristove vjere te da se ne smiju *oplotiti ogradom* uskih granica Srbije. Na kraju svoga teksta Stadler otvoreno poziva sve Srbe, bilo gdje da žive, na crkveno jedinstvo, *u zajednicu vjere i ljubavi* s rimskom Crkvom.²²

Zaključno se može reći da je Stadlerov tekst na nepunih osam stranica u prvom broju novog časopisa *Balkan* davao plan i program njegova djelovanja, ukazivao na put prema sjedinjenju Crkava kao i na opasnosti puta. On je polazio od teoloških činjenica jedne vjere u jednoga Boga, jednoga Sina Božjega Isusa Krista koji je postao čovjekom, jednog evanđelja, jedne Kristove Crkve koja je podijeljena zabludama ljudi. Uz teološke pretpostavke također je gledao kulturnu i narodnu blizinu kao odskočnu dasku crkvenom sjedinjenju. On je pozivao, prije svega, da se pripremi srce i um dubljim studiranjem, upoznavanjem i poštovanjem drugih i od nas različitih. Različitosti npr. obreda, Stadler je gledao kao sjaj i veličanstvo jedinstva vjere. Različitosti obreda i jezika nisu bili za njega prepreka jedinstvu. One su se, uz puno ljubavi i istraživanja a prije svega uz želju za jedinstvom, mogle prihvatiti da se zajedništvo vjere i Crkve ostvari. Različito ustrojstvo Crkve a posebno papinski primat Stadler nije izravno spominjao. Po nekoj naslućenoj koncepciji ova su pitanja bila svjesno ostavljena za kasnije pomno istraživanje. Do tada na putu sjedinjenja trebalo je, prije svega, prevladati nacionalne barijere, očitava se iz Stadlerova programskog poziva.

3. IGNORIRAJUĆE I OSUĐUJUĆE, PODCJENJUJUĆE I ODBIJAJUĆE REAKCIJE NA *BALKAN*

Kako to često biva, Stadler je umjesto očekivanog prihvatanja sa srpske pravoslavne strane, i crkvene i političke, doživio ismijavanje i prijezir, osudu i odbijanje. Glasilo *Srbobran*,

---

²² Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 16.

zagrebački list *Srpske samostalne stranke*, donijelo je najoštrije komentare. U tom je glasilu tijekom 1896. tekstopisac pod imenom Siniša (najvjerojatnije Simeon Bogdanović) objavljivao u nastavcima oštre tekstove protiv ideje sjedinjenja Crkava, a Stadlerovu ideju ocijenio kao čistu „rimsku propagandu“. Kroz priču nekoga turskog vezira koji se pokušao predstaviti boljim od svojih prethodnika i koji je pitao ljude koji je vezir najbolji i pri tome dobio odgovor nekog čovjeka iz Bosne da je najbolji onaj koji je pošao iz Carigrada za Bosnu a usput vrat slomio i nama nije došao, pisac zaključuje da takav odgovor zaslužuje papinski komisar, pa mu nisko poručuje: „tornjaj se ti sa tvojim dušolovcima od nas, jer otkada se vi među nas naseliste, naselilo se i sve zlo među nama.“ U istom kontekstu valja spomenuti da je i časopis *Srpski Sion*, koji je izlazio u Srijemskim Karlovcima, okarakterizirao Stadlera kao glasnika „rimskog ropstva“ i čudio se da u časopisu nema starih naziva za pravoslavne kao npr. heretik ili šizmatik. Ovaj časopis Stadlerov *Balkan* smatrao je sijačem nemira i nesloge. Također je i sarajevski list *Istočnik* ironično molio Stadlera da ih ostavi na miru, jer nisu spremni na sjedinjenje. Vrlo oštro postupio je 23. siječnja 1898. sarajevski pravoslavni mitropolit Nikola Mandić, koji je svojedobno bio u Gospiću i Gomirju, čak i zastupnik u Hrvatskom saboru. On je Stadlerov časopis *Balkan* nazvao sredstvom katoličke propagande zabranivši pravoslavnim svećenicima svaki dodir s njim. Beogradski mitropolit Mihajlo Jovanović hrvatstvo je oslikao kao magarca na kojem je jahao katolicizam kroz najljepšu srpsku zemlju – BiH.²³

Među vrlo oštrim i neumjesnim odgovorima najoštriju reakciju pokazao je *Srpski glas*. S čistom namjerom podcijeniti i poniziti časopis *Balkan* okarakterizirao ga je kao novi ugarak bačen među braću. U ideji pomirenja dviju Crkava i u časopisu članopisci su gledali „atentat na mir i budućnost Srpskoga naroda i svih Balkanaca“. Podrugljivo su okarakterizirali da je časopis „organ za razdor i bratsku neslogu“, a njegove suradnike nazvali „agenti unije“.²⁴

²³ Sve dosadašnje reakcije sa srpske strane usp. T. VUKŠIĆ, *Međudnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini*, str. 192–197. Na Vukšića se oslanja Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, str. 276–277.

²⁴ Usp. I. MARKOVIĆ, *Slaveni i pape*, I., XXXIV i XXXV. Autor navodi *Srpski glas* od 16./28. svibnja 1896.

Ovakve negativne reakcije bez obzira na njihove uzroke govore, prije svega, o zatvorenosti ovog prostora ekumenskim idejama koje su onda izazivale veliki strah od drugoga i drukčijega i koje su vlastiti nacionalni identitet branili ustajanjem protiv sjedinjenja Crkava. U tom duhu protiv ideje sjedinjenja Crkava ustao je šiš i goliš, Crkva i politika. Suprotno očekivanju idejama Stadlerova *Balkana* i reakcijama srpskih listova očito se politička klima u zemlji zaoštravala, a nesnošljivost postajala veća. U skladu je s tim godine 1902. *Srbobran* u članku *Srbi i Hrvati* otvoreno pozivao na borbu protiv Hrvata „do istrage vaše ili naše“.²⁵

Začuđujuće je da ovakvim napadima i podcjenjivanjima Stadler nije odmah podlegao. Pokazao je zdravu upornost, jer je imao zdrave namjere. No poslije ovakvog zaoštavanja političke, nacionalne i crkvene situacije Stadler je pokazao i zdravu razboritost, a *Balkan* je šaptom prestao izlaziti. Časopis *Balkan* krajem svibnja 1896. na carski je rez ugledao svjetlo dana a iščezao 1902. god. i zamro bez pogrebnog slova. Izašao je u 19 brojeva u sedam godina 1896. – 1902. na 1921 stranici formata 22,5 cm x 14,5 cm.²⁶ Objavljene stranice omogućuju rekonstruirati Stadlerov pogled na jedinstvo Crkve.

4. STADLEROVO TEOLOŠKO RAZUMIJEVANJE POLAZIŠTA JEDINSTVA CRKVE

Stadler je dijete svoga vremena i teolog tridentskoga i neoskolastičkog kova apologetskog smjera. U trećem dijelu svoga kapitalnog djela *Theologia fundamentalis* u četirima poglavljima obrađuje temu *de vera Christi Ecclesia* u kojima temeljno obrazlaže nastanak i ustanovljenje prave Kristove Crkve, njezino ustrojstvo i narav, njezina bitna svojstva (*unitas, sanctitas, catholicitas et apostolicitas*), njezine darove (*infallibilitas et potestas*) i sl. Kao posebni odsjek obrađuje *De Romano Pontifice*.²⁷

---

²⁵ Usp. T. VUKŠIĆ, *Međuodnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini*, 197.

²⁶ Dok je izlazio, bio je redovit. Prve dvije godine izlaza (1896. i 1898.) obilježavaju dva sveska u svakom godištu. Sljedeća tri godišta (1898. 1899. i 1900.) izašla su po četiri sveska u svakom godištu. U 1901. godini broj svezaka reduciran je na dva, a u 1902. izašao je samo jedan svezak. Usp. T. VUKŠIĆ, *Međuodnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini*, str. 189–190.

²⁷ Usp. Josip STADLER, *Theologia fundamentalis*, sv. I., (Zagreb: 1880.), br. 276–519, str. 161–280.

Svoju koncepciju rada za jedinstvo Crkve temeljio je šire na *De Deo uno, De Deo trino, De Christo*. Polazište jedinstvu Crkve za Stadlera je nesumnjivo sam Bog. Jedinstvo je bit samoga Presvetoga Trojstva iz kojeg ono izvire i prelijeva se na stvorenja. Prema tome jedinstvo je Crkve Božje djelo za koje želi da se dovrši u njegovu Sinu Isusu Kristu. On je jedini Posrednik između Boga i ljudi, te ustanovitelj Crkve. Jedna je vjera u Krista i samo je ona objektivna i prava. Iz te perspektive za Stadlera je samo jedna prava Crkva i to ona Rimokatolička s Papom na čelu. Samo je ona, uistinu, jedna, sveta, katolička i apostolska i zato Stadler zaključuje: *Extra Ecclesiam catholicam romanam non est salus*.²⁸ Crkva je utemeljena na živoj stijeni, na apostolu Petru (Mt 16, 18), a Papa je Petrov nasljednik. U rimskoj Crkvi pak ima mjesta za sve narode i puke. Jedinstvo s njom predstavlja pravo jedinstvo s Kristom i Ocem nebeskim. Ovakvom teološkom skicom polazio je u projekt jedinstva Crkava kojemu je trebao doprinijeti časopis *Balkan*.

Polazeći od takve eklezijalne matrice, Stadler je bio uvjeren da se jedinstvo Crkve može ponovno ostvariti metodom dubljeg upoznavanja drugoga i drukčijega, pomnijeg istraživanja spornih povijesno-teoloških pitanja koja su pridonijela udaljavanju, predstavljanjem takvih rezultata u istini i ljubavi, otvorenim poštovanjem i prihvaćanjem obrednih razlika, te prihvaćanjem prave vjere i prave Crkve a to je nesumnjivo za njega bila samo Rimaska Crkva. Jedinstvo vjere i uprave u toj Crkvi bitne su mu poluge za rad na pomirenju Crkava. Polazište mu je bila teza da je istočna Crkva prije Cerularijeva raskola bila podređena Rimu. Kad je vjera kao sporno pitanje u središtu procesa sjedinjenja, onda, prema Stadleru, treba uskladiti tri pitanja *negatione Spiritus s. a Filio, existentiae purgatorii, primatus jure divino romani pontificis.*, dakle pitanje negacije izlaska Duha Svetoga i iz Sina, pitanje postojanja čistilišta i pitanje božanskog primata rimskog Pape.²⁹ Iz nepriznavanja papinskog primata Stadler je izvodio teze da istočne Crkve nemaju ni materijalnu ni formalnu oznaku katolicetata, da njihovi episkopi nemaju pravo poslanje, te da od njih podijeljena ređenja nisu zakonita, jer nemaju ni materijalno ni formalno zakonito nasljedstvo kao rimska Crkva, iako ih

²⁸ Djelo je pisano na latinskome na oko 700 stranica. Usp. Josip STADLER, *Theologia fundamentalis*, sv. I., br. 406., 216; te br. 451., str. 236–237.

²⁹ Usp. Josip STADLER, *Theologia fundamentalis*, sv. I., br. 415 i 416., str. 221.

on prizna valjanim.³⁰ Za njega je Papa vidljivi Petrov nasljednik, Kristov namjesnik, iz čega zaključuje: *ubi Petrus ibi Ecclesia*.³¹ Iz ovakve pozicije Stadler je do svoga dolaska u Bosnu pravoslavne vjernike karakterizirao kao šizmatike ili heretike, budući da ih nije smatrao pravom Crkvom, jer nemaju bitnih svojstava: jedne, svete, katoličke i apostolske Crkve, koje je definirao još Prvi carigradski sabor 381. god.³² Razvidno je da Stadler istočne pravoslavne Crkve nije držao pravim, a ipak je priznavao da imaju *supernaturalia omnino atquae sancta, biblia v. g., sacramenta et plura media sanctitatis*.³³ Kada se potpuno predao radu oko

³⁰ Usp. Josip STADLER, *Theologia fundamentalis*, sv. I., br. 446. i 450., str. 234–235.

³¹ Usp. Josip STADLER, „Pokora i pomirenje u jubilarnoj 1900. godini“, *Pod barjakom Srca Isusova*, str. 392.

³² Usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, (Đakovo: UPT, 2002.), str. 150.

³³ Usp. J. STADLER, *Theologia fundamentalis*, sv. I., br. 422., str. 224. S obzirom na ovdje spomenuta tri dogmatska Stadlerova sporna pitanja *Filioque*, *čistilište* i *primat* treba napomenuti da je prva dva Sabor u Firenci teološki prilično dobro i za tadašnju teologiju za obje strane prihvatljivo riješio, ali su ona odbijanjem postignutog sjedinjenja od istočnjaka pala u zaborav, a sporna su pitanja i dalje služila za međusobna predbacivanja. Pitanje *Filioque* Firentinski sabor rješava pomirbeno što i Stadler obrađuje. Prvo se definira *da Duh Sveti izlazi od Oca i Sina, te da svoju bit i svoj bitak ima od Oca i Sina, da od obadvojice proizlazi jednim dahom kao od jednog počela*. Time se htjelo naglasiti da latinski dodatak *Filioque* izražava da je Sin počelo bivstvovanja Duha Svetoga kao i otac što odgovara grčkom shvaćanju da je Sin uzrok. Kao očiti znak teološkog suglasja oko *Filioque* jest činjenica da je u bazilici sv. Petra u Rimu napisano Vjerovanje s *Filioque* i bez njega. Za pitanje čistilišta kaže se da duše onih koji su umrli s nekim grijehom a da pokorom nije zadovoljen da se čiste kaznama, a u procesu čišćenja pomažu im molitve živih vjernika. Duše onih koji su umrli bez ikakva grijeha idu odmah u nebo i uživaju u gledanju Boga. Usp. *Theologia fundamentalis*, sv. II., Sarajevo, 1884., br. 470, str. 256–257. Za pitanje primata oslanjao se na nauk Lionskog sabora iz 1274. da rimska Crkva ima prvenstvo i vlast nad cijelom Crkvom koju je primila od Krista preko Petra čiji je nasljednik rimski biskup. Rimskoj Crkvi pripada punina vlasti, a ona ostalim Crkvama dopušta sudjelovati u skrbi, usp.: *Theologia fundamentalis*, sv. II., br. 465, str. 252. Isti stav o primatu navodi s Firentinskog sabora, usp. *Theologia fundamentalis*, sv. II., br. 470, str. 257. Opsirno obrađuje temu *de Romano Pontifici* u prvom svesku kao posebni odsjek. Dogmatski je građa potpuno na liniji Prvoga vatikanskog sabora, čak i s pogledom na civilno i političko prvenstvo Rimskog prvosvećenika, što je danas apsolutno prevladano, usp. *Theologia fundamentalis*, sv. I., br. 520–626, str. 280–354. Na temu primata rimskog prvosvećenika Stadler dolazi relativno često u svojim pastoralnim poslanicama, posebno prigodom kakvih papinskih jubileja koje Stadler nije propustio obilježiti ili iz nekih drugih vidova. Tako npr. u poslanici pod naslovom „Poslušnost Crkvi i njezinom učiteljstvu“ odgovara 1885. liberalnim napadima da je crkvena vlast od Boga, da je jedini Krist glava Crkve, a on je izravno svoju vlast povjerio Petru a preko njega njegovim nasljednicima, prije svih Papi, biskupu i svećenicima. Ta se vlast odnosi, prije svega, na tumačenje vjere i čuvanje čudoređa, usp. *Pod zastavom Srca Isu-*

promicanja jedinstva Crkve, više istočne pravoslavne Crkve nije nazivao šizmatičkim ili heretičnim, nego ih oslovljava „rastavljenom braćom“, što svjedoči njegov programski tekst u *Balkanu*.³⁴

Dok se na katoličkoj strani u Stadlerovo vrijeme moglo naći teologa koji su priznavali određenu ograničenu crkvenost istočnim pravoslavnim Crkvama a svakako pravu vjeru, poput Josipa Jurja Strossmayera, koji kaže da od svih Crkava samo istočno-pravoslavna zaslužuje ime “Crkva” i poziva da se dvije stare “sestrinske Crkve” izmire i ujedine,³⁵ dotle na pravoslavnoj strani u isto vrijeme i na ovim prostorima nije bilo teologa koji bi Katoličku Crkvu nazvao pravom Crkvom a njezinu vjeru pravom vjedom.³⁶ Za nas je važno uočiti kako u Stadlerovo vrijeme općenito gledano na katoličkoj strani nije bilo čvrstoga teološkog temelja za neko priznavanje crkvenosti onoj drugoj Crkvi, a bilo je pojedinaca koji su to činili usprkos drukčijem tridentskom gledanju čime su pripremali put Drugomu vatikanskom saboru. Na istočnoj pravoslavnoj strani teološkog okvira za jedinstvo nije bilo čak od Drugoga nicejskog sabora. U skladu s tim vrlo su rijetki bili oni pojedinci koji bi probijali led na tom području. S pravoslavne strane gledano s iste razine općeg koncila nije bilo ni osude katoličkog nauka o Crkvi koji bi obvezivao sve crkvene dostojnike i teologe. S katoličke strane tek Drugi vatikanski sabor gleda Crkvu kao jedinu Kristovu Crkvu, kao vidljivi organizam i društvo ustanovljeno od Krista a sastavljeno od ljudskog i božanskog elementa, te umjesto dotadašnje tvrdnje: *Kristova Crkva jest Katolička Crkva* pretače u formulaciju: *Kristova Crkva nalazi se (subsistit) u Katoličkoj Crkvi, iako se izvan njezina organizma*

---

sova, str. 101. Valja napomenuti da su vanjsko-politički pritisci snažno djelovali na oba sabora a posebno Firentinski. Ipak iz Stadlerova objašnjenja slijedi da nije dovoljno prihvaćao firentinska razjašnjenja o čistilištu i *Filioque* s kojima su istočnjaci bili suglasni. U drugom pravcu potrebno je istaknuti da je Stadler s priznavanjem mnogih sredstava svetosti u istočnim Crkvama na temelju Biblije i sakramenata, bio blizu stavovima Drugoga vatikanskog sabora. O Stadlerovoj teologiji više: Nediljko Ante ANČIĆ, *Stadlerova fundamentalna teologija*, Pavo Jurišić, ur., *Josip Stadler – život i djelo*, (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 1999.), str. 565–573.

³⁴ Usp. *Balkan*, 1 (1896.), br. 1, str. 10.

³⁵ Usp. *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske (Glasnik)*, 2 (1891.), str. 45–46. Više o stupnjevitom Strossmayerovu shvaćanju Crkve, više vidi: Niko IKIĆ, *J. J. Strossmayer I crkveno, kulturno I nacionalno jedinstvo*, (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 2002.), str. 144–160.

³⁶ Više o tome: T. VUKŠIĆ, *Međudnosni katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini*, str. 229–237.

*nalaze mnogi elementi posvećenja i istine, koji kao darovi svojstveni Kristovoj Crkvi potiču na katoličko jedinstvo.*³⁷

Stadler je bio potpuno svjestan određenih različitih teoloških interpretacija spornih pitanja između pravoslavne i katoličke teologije. Do tada je teološka snaga na objema stranama u spornim pitanjima išla u pravcu apologetskog dokazivanja da je npr. „naša“ a ne „vaša“ vjera ili „naša“ Crkva ona prava Kristova. Do Stadlera i Strossmayera na ovim prostorima put k jedinstvu Crkve bio je isključiv i jednostran, koncipiran na načelu: vratite se k nama i pospite se pepelom. Jedinstvo Crkve u toj koncepciji značilo bi povratak u pravi ovčinjak. Sada primarno ova dva crkvena velikodostojnika na našem području s katoličke strane, naravno s teološkim snagama u pozadini, planiraju put jedinstva na malo drukčiji način i postaju teološki pioniri novoga pristupa. Taj drukčiji način, ta drukčija koncepcija jedinstva otkrivena je na primjeru svete braće Ćirila i Metoda i bila je usuglašena s Rimom. Oni teže povratku obadviju strana na stara vremena zajedništva pod vodstvom, jasno, rimskog prvosvećenika, ali s bitno drukčijim preduvjetima. Oni vjeruju da se teološke različitosti mogu zblížiti tako da se pomno objasne i da se otkrije isti teološki sadržaj u različitim interpretacijama poštujući postupno teološko i vjersko sazrijevanje koje je na Zapadu iznjedrilo neke nove izričaje. Novi pak teološki izričaji ne znače novi teološki sadržaj, kao npr. *Filioque*. Dakle, u ovoj koncepciji jedinstva različitosti se više ne gledaju kao nepremostiva prepreka jedinstvu Crkve, što najbolje svjedoči da istočnjaci ne samo da mogu zadržati, nego i trebaju zadržati svoj različit obred kao ukras jedinstva Crkve. Stadler je zajedno s Strossmayerom bio uvjeren da je ovaj prostor s različitim kulturama i tradicijama Bogom dani prostor a njihovo vrijeme od Boga predviđeno, s njima kao promicateljima, da se jednom ostvari oduvijek željeno jedinstvo Crkve na ovim prostorima, a to bi kasnije mogao postati model i za druge narode u Europi.

---

³⁷ Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Konstitucija Lumen gentium* (LG), br. 8. Ovo je polazište za razlikovanje pojma *Crkva* i pojma *crkvena zajednica*. Ovim se ne stavlja Katolička Crkva i pravoslavna Crkva na potpuno istu teološku ravninu, ali se pravoslavnim Crkvama prizna crkvenost, na temelju valjanosti euharistije, koja pretpostavlja valjanost krštenja i svetoga reda, te se tako nalaze u nekom *makar nesavršenom jedinstvu s Katoličkom Crkvom*. Usp. *Unitatis redintegratio*, br. 3.

UMJESTO ZAKLJUČKA – STADLEROV DOPRINOS JEDINSTVU

Može li se uopće govoriti o Stadlerovu doprinosu? Svakako ne ako ga promatramo samo iz teološke perspektive u smislu vlastitih otkrića ili vlastitih utemeljenih teoloških pozicija. Iz takvog vida Stadler nije ništa teološki novoga predlagao niti otkrio. Nije imao svoju sustavno razrađenu teologiju o jedinstvu Crkve. Nju je on ugradio u svoju fundamentalnu teologiju o pravoj vjeri i pravoj Crkvi. Takve misli razvijao je na neoskolastičkim temeljima svoga vremena čija je podloga u biti bila tridentska.

U svome pak teološkom sazrijevanju Stadler je doživio određene pojmovne eklezijalne promjene koje su se reflektirale upravo povezane s radom oko promicanja jedinstva Crkve. One nisu bile fundamentalne prirode u svome sadržaju koliko u svojoj izražajnoj formi i novom pristupu. Dok je prije dolaska u Bosnu istočne nekatoličke kršćane otvoreno nazivao šizmaticima ili hereticima, dotle ih, kao smo vidjeli u *Balkanu*, jednostavno naziva *rastavljenom braćom*. Je li to bilo samo iz taktičkih razloga? Njegovi će protivnici to tako vrednovati. Ipak se to čini previše pojednostavnjenim i prozirnim. Istina da je Stadler dobio instrukcije od pape Leona XIII. da se u časopisu ne pišu polemični ili provokativni članci, nego da se piše miroljubivo i oprezno. Takve instrukcije Stadler nije morao prihvatiti, uopće nije morao pokretati časopis, ni takav način pisanja, nije morao prihvatiti čak ni ulogu apostolskog komisara za promicanje jedinstva Crkve. Ali kad je to prihvatio, onda je prihvatio i promjenu vlastitog stava, pa čak i forme svoga imena. Stadler je teološki pripadao krugu katoličkih umjerenih tradicionalnih, nikako i sigurno ne onih progresivnih krugova. Čini se da su oni progresivni profili općenito bili skloniji promjenama. Mi rado prihvaćamo jezične prijevode imena s nekoga drugog jezika na hrvatski, kad je npr. Ignaz Fuchs postao Vatroslav Lisinski ili Biagio Faggioni postao Vlaho Bukovac, a vrlo brzo osuđujemo one u suprotnom pravcu, bez pokušaja razjašnjenja i razumijevanja njihova konteksta. Ove druge olako i prebrzo smatramo prevrtljivcima, kolebljivcima, izdajicama, što bi značilo da nisu čvrsti karakteri. Za Stadlera Nikić pak kaže da je izgrađena i zrela osobnost, cjelovita osoba i u najboljem smislu riječi čvrst karakter, velikan i div izvanredne kvalitete, duhovnosti i sposobnosti.³⁸ Takav je svjesno prihvatio

³⁸ Usp. Mijo NIKIĆ, „Osobnost nadbiskupa Josipa Stadlera. Psihološko-moralni lik“, *Josip Stadler – život i djelo*, str. 796–797. Neka je zapažanja preuzeo od Želimira Puljića.

drukčiju formu teološkog izražavanja koja je trebala biti most približavanja, a nikako izdaja vlastitoga crkvenog ili nacionalnog identiteta.

Je li njegova promjena stava u tom kontekstu bila podilaženje? U okviru navedenih riječi takva kvalifikacija bila bi neprihvatljiva i neprimjenjiva na lik velikog Josipa Stadlera. Ne bi on sebi takvo što dopustio kao puki izvanjski čin, ako u tome ne bilo nutarnje promjene i osobnog uvjerenja. Njegova se nutarnja promjena odnosila na njegov dotadašnji vanjski pristup prema nekatoličkim istočnim kršćanima. U duhu vremena i u izražavanju mnogih suvremenih teologa i on je prije pravoslavne nazivao šizmaticima ili hereticima, pa je spoznao da je to pogrešan pristup i promijenio naziv u *rastavljena braća*. Pojam *braća* izražava bliskost i srodnost a pridjev *rastavljen* predstavlja sva neriješena vjerska i crkvena pitanja, koja braća mogu riješiti i postići obiteljsko zajedništvo.

Od navedene predstavljene promjene šizmatika i heretika u *rastavljena braća* puno je složenija i delikatnija za današnje razumijevanje promjena forme imena. Vidjeli smo da se u prvom broju *Balkana 8. dekembra 1895.* predstavio i vlastitom rukom potpisao kao *Josif*. Vanjsku promjenu forme svoga imena kod njega treba očito gledati i u promijenjenoj formi pisanja imena Krist u *Hrist*, Krizostom u *Hrizostom* i sl. K tome treba dodati činjenicu da je dao nekoliko brojeva *Balkana* tiskati i na ćirilici. Očito se želio vanjskom formom pisanja približiti istočnoj braći. Imajući to pred očima, pitamo se: je li time izbrisao svoj katolički i hrvatski identitet? Čini se sigurnim da nije izbrisao ni katoličko, ni hrvatsko, iako su to mnogi na svoj način tumačili. Pravoslavni su to okarakterizirali kao *zlonamjernu nakaradu*.³⁹ Možda bi se moglo reći da nije izabrao najbolji vanjski znak svoje unutarne promjene, no pri tome treba uvidjeti njegovu iskrenu eklezijalnu namjeru. Dokaz tomu bolji poznavatelji njegova života i djela nalaze u sigurnoj činjenici da se Stadler cijeloga svoga života neumorno i hrabro, ustrajno i svojski, praktično i teoretski borio i za hrvatski i još više za katolički identitet u ovoj zemlji.⁴⁰ Stoga se čini opravdanim promjenu vanjske forme svoga imena protumačiti s novim žarom i voljom za jedinstvo Crkve. Za to jedinstvo Crkve on je sada spreman sve žrtvovati, pa i hrvatsku formu

---

³⁹ Usp. *Srpski glas* od 16./28. svibnja 1896.

⁴⁰ O tome više: Petar VRANKIĆ, „Hrvatstvo u političkoj, narodnoj i crkvenoj viziji Josipa Stadlera“, *Josip Stadler – život i djelo*, str. 295–320.

pisanja vlastitog imena, pa i Kristova u hrvatskom jeziku i sl. S druge strane, moramo imati na umu da, ako svoj poziv upućuje izričito Srbima, a vidjeli smo da je to tako, onda je donekle razumljivo da im upućuje svoju riječ na njihovu jeziku, jednako kao što se dopisivao s teologom Nikolom Nillesom na njegovu njemačkom jeziku. Je li to izdaja identiteta, podilaženje ili gluma ili je, doista, iskrena želja da im se približi, da njegov poziv prihvate!? Po mišljenju autora ovih redaka to nije podilaženje, a još manje izdaja katoličko-hrvatskog identiteta. To je, prije svega, znak dobre volje i novoga pristupa u želji približavanja u radu oko jedinstva Crkve, koje je on, počašćen komisarским imenovanjem, vrlo ozbiljno shvatio. Koliko je bilo razborito očekivati da će njega i njegov rad prihvatiti na drugoj strani, to je posve drugo pitanje. Nedvojbeno je da on ulazi u tu inicijativu s iskrenom željom i vjerom. On je svojom vanjskom promjenom forme svoga imena poručio da je u tom smislu postao novo stvorenje, novi pobornik i promicatelj jedinstva Crkve, za koje je spreman žrtvovati i sebe i izvornu formu svoga imena. Upravo ta činjenica u najvećoj mjeri dokazuje njegovu upornost u radu za jedinstvo Crkve. Tko nije spreman na promjenu sebe i svojih stavova, taj neće otkriti istinsku dubinu i pravi smisao jedinstva Crkve.

Novi pristup nadbiskupa Stadlera ideji promicanja jedinstva Crkve na prostoru njegove nadbiskupije, pa i šire, posebno njegovu upornost i ustrajnost u tom radu, valja gledati kao veliki doprinos ekumenizmu na ovom prostoru. Svjestan da je pionir sjedinjenja Crkava na ovom području u njegovo vrijeme i da će naići na snažan otpor, poniženja i odbijanje poput svete braće Ćirila i Metoda hrabro je nosio baklju jedinstva, zapalio je i želio njome druge zapaliti. U tome nije u potpunosti uspio usprkos svojoj predanosti, ustrajnosti i upornosti, kao ni sveta braća Ćiril i Metod. Mnogi vjetrovi i oluje sa strane bili su jači od njegova entuzijazma i goruće želje. Ugušile su njegov plamen, ali nisu ugasile od njega zapaljeni žar. Ostao je trag vatre na njegovu ognjištu.

Stadler je nedvojbeno zavolio ovu zemlju, volio sve ljude ove zemlje a posebno svoj hrvatski narod, volio svoju Crkvu i ustrajno do maksimuma, hrabro protiv svake nade, uporno do iznemoglosti radio na povjerenom mu zadatku promicanja jedinstva Crkve.

Usprkos neprimjernim i pretjeranim reakcijama Stadler je, pomalo oduševljen ćirilo-metodskom idejom, još više počašćen papinskom zadaćom i titulom promicatelja crkvenog jedinstva u

svome radu za jedinstvo Crkve bio iznimno uporan i poslušan, izvanredno hrabar i ustrajan. Usprkos tolikoj Stadlerovoj upornosti *Balkan* je zamro 1902. god. Ostala je pak živa i uzorna Stadlerova upornost oko promicanja jedinstva kao spomenik jednog pokušaja protiv svake nade i kao poziv i primjer za buduće generacije stotinu godina poslije njegove smrti.

STADLER'S OUTLINE OF UNITY ON THE OCCASION OF THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS DEATH

146

Summary

On the occasion of the 100th anniversary of Stadler's death, the author refers to the ecumenical attitude of the First Archbishop of Vrhbosna toward the Orthodox. The author perceives that in Stadler's time many headwinds were blowing instead of tailwinds, that there were many processes opposed and not in favour of work about Church unity, especially in a complex church, national and cultural situation in Bosnia at the end of 19th and beginning of 20th century. The author also notices and points to great Stadler's persistence in promoting the Church unity and proves his two quite different approaches to the same issue. The first is a traditional scholastic Trent approach, up to his appointment as Archbishop of Vrhbosna and apostolic promoter of work about Church unity; the other one, after his arrival in Bosnia, is based on the ideas of Cyril and Methodius heritage. Related to the latter approach, some have attributed to Stadler the denial of his own ecclesiastical and national identity, which the author argumentatively denies.

Key words: Stadler; ecumenical difficulties from the end of 19th century; Stadler's ecumenical persistence; the *Balkan* magazine; Stadler's outline of unity